

טעויות התערבות ברכישת שפה נוספת: השפעת הערבית על שגיאות בכתיבה העברית של דוברי ערבית

| תמר רכניץ*

כמו השפעת L1 (Krashen, 1981: 63). אלה נקראות – טעויות התפתחות (Developmental errors).

אבורביעה, גפטר והנקין (Abu-Rabiah et al., 2023) עומדים על כמה מאפיינים של טעויות התערבות. הם מציינים שמחקרים קודמים שנעשו עד כה קבעו כי 85-87 אחוז מהטעויות מסווגות כטעויות התפתחות ורק חמישה אחוזים ומטה מוגדרים כנובעים מהתערבות. ממצא נוסף שעלה ממחקרים קודמים ומוצג במחקרם של אבורביעה ואח' הוא שטעויות התערבות בולטות יותר בשלבים הראשונים של רכישת L2 ונטות להיעלם לאורך זמן. אולם ממחקרם של אבורביעה ואח' עולה כי הנתונים האלה עשויים להשתנות כאשר יש דמיון רב בין L1 ו-L2, גם לאחר תקופת לימודים ממושכת. ככל שהמרחק בין השפות קטן יותר, כך יש נטייה ליותר טעויות התערבות (Abu-Rabiah et al. 2023: 3). ייתכן שהלומדים מזהים דמיון בין שתי השפות ומניחים שאפשר להעביר אלמנטים לשוניים משפת האם לשפת היעד באופן חופשי. הממצאים האלה עולים בקנה אחד עם מחקר קודם שטען כי טעויות התערבות עשויות להיות קשות יותר לשינוי בהשוואה לטעויות התפתחות, ויש להן נטייה להתאבד ולהישאר לאורך זמן (Zobl, 1980: 477), עד כדי כך שחלק מהדוברים לעולם לא יתגברו עליהן (Odlin, 2005: 3).

טעויות התערבות בכתיבה בעברית של תלמידים דוברי ערבית כשפת אם

תלמידים דוברי ערבית במערכת החינוך הישראלית לומדים את השפה העברית מבית הספר היסודי ועד כיתה יב בין שתיים לחמש שעות שבועיות (Manor & Watad, 2024), ולאורך השנים תוכנית ההוראה מתעדכנת מפעם לפעם (Abu Baker, 2006: 63). שורה של מחקרים בדקו את מאפייני הכתיבה בעברית של תלמידים דוברי ערבית מהתיכון ומהאקדמיה (אבו־בכר, 2016; תמיר ושות', 2016; Abu Rabiah et al, 2023; Henkin, 2020; Abu Rabiah et al., 2023; Gafni et al., 2023).

את ההשפעות של שפת האם הערבית על רכישת עברית כ-L2 ניתן להדגים בין היתר בתחומים האלה:

מילות מפתח: רכישת שפה שנייה, טעויות התערבות, טעויות התפתחות, העברה שלילית (Negative transfer), עברית של דוברי ערבית

סוגי הטעויות בשפה שנייה ומאפייניהן

אחד המשאבים שאיתם מגיעים לומדי שפה חדשה לתהליך הלמידה הוא שפת האם שלהם L1 (Bardovi-Harlig & Sprouse, 2017: 4). המשאב הזה מסייע בתהליך הלמידה, אך הוא עלול לשמש גם אבן נגף באותו תהליך. כאשר L1 מובילה לרכישה מהירה יותר של שפת היעד (L2) מדובר בהעברה חיובית (positive transfer), וכאשר היא גורמת לשגיאות בשפה הנרכשת היא מכונה העברה שלילית (Bardovi-Harlig & Sprouse, 2017: 1) או התערבות (Interference). טעויות התערבות מיישמות את המערכת הלשונית של L1 ב-L2 (Zobl, 1980: 472).

ג'רוויס ופבלנקו (Jarvis & Pavlenko, 2008) מביאים עדויות לכך שהעברה לשונית, הן חיובית הן שלילית, מתרחשת בכל רכיבי השפה, לרבות אוצר המילים, תחביר, פונולוגיה, מורפולוגיה ואורתוגרפיה. העברה זו עשויה לבוא לידי ביטוי בהעדפתם של הדוברים לשימוש בצורות ובמבנים לשוניים מסוימים, או לחלופין בהימנעות מהם. יתר על כן, תופעות ההעברה אינן מוגבלות להפקה ולרכישה של שפה בלבד, אלא מתקיימות גם בעיבוד לקסיקלי ותחבירי, כמו גם בהבנת הנשמע והנקרא. נוסף לכך, העברה לשונית אינה חד-כיוונית, כלומר היא אינה מתרחשת רק מ-L1 ל-L2, אלא היא עשויה להתרחש גם בכיוון ההפוך ולעיתים באופן דו-כיווני.

במשך שנים הייתה תיאוריה ולפיה התערבות מ-L1 היא המקור היחיד לטעויות בשפה הנלמדת. אולם מחקרים שנעשו בשנות השישים הראו כי לצד השפעות L1 יש טעויות המשותפות לדוברים ילידים וללומדי שפה זרה (Abu-Rabiah et al., 2023: 3). טעויות אלו נגרמות מהמבנים הלשוניים הפנימיים של השפה הנרכשת ומקשים פנימיים בה, ולא מהשפעה חיצונית,

* גב' תמר רכניץ עוסקת בהוראת עברית לדוברי ערבית באוניברסיטה העברית בירושלים ובהוראת עברית לדוברי ערבית באוניברסיטת בן גוריון בנגב. היא פרסמה חוברות לימוד בשם 'כאן ועכשיו' לעברית יום-יומית. עבודת התזה שלה עסקה בהתמודדות עם טעויות התערבות בתחביר בקרב דוברי ערבית הלומדים עברית.

• **טעויות בלקסיקון (אוצר מילים)**

מילים שדומות מבחינה פונטית אך נבדלות מבחינה סמנטית נקראות קוגנטים כוזבים. למשל: מדינה בעברית היא ארץ ובערבית مدينة - madina היא עיר (אבורביעה, 2023: 28). דוגמות נוספות: המילה גיל בעברית שמקבילתה הפונטית בערבית - جيل - jil - משמעותה דור (תמיר ושות', 2016: 75); המילה זית בעברית שבערבית מדוברת - زيت - zet - משמעותה שמן (שתיל, 2008: 86).

• **טעויות בהגה ובאורתוגרפיה**

טעויות כתיב שנובעות מהבדלים פונולוגיים בין השפות. פונמות בשפת היעד שאינן קיימות בשפת האם מוחלפות בפונמות קרובות להן שכן קיימות בשפת האם. למשל: קובת חולים במקום קופת חולים (אבורבך, 2016: 66). בערבית העיצור הדו־שפתי הסותם האטום /p/ אינו קיים כפונמה, ולכן דוברים רבים הוגים במקומו את העיצור הדו־שפתי הסותם הקולי /b/, ומשקפים את ההגייה הזאת גם בכתיבה. דוגמות נוספות הן תוספת אל"ף מיותרת בהברה מוטעמת: שלאנו (אבורבך, 2016: 67) שמטרתה לציין את ההטעמה. אף שבעברית אין אורך תנועה פונמי, דוברי הערבית שומעים אותה כתנועה ארוכה ומוסיפים אל"ף. דוגמה נוספת היא השמטת "ו" בהברה חסרת טעם, שכן הם שומעים את התנועה קצרה, ותנועות קצרות בכתב הערבי אינן מקבלות אם קריאה: יתרנות (Henkin, 2020: 13).

עוד תופעה היא תוספת ניקוד שאינו נכתב על פי רוב על ידי דוברים ילידים. אומנם גם דוברי עברית ילידים מנקדים לעיתים גם בכתיב חסר הניקוד, אולם על פי רוב לא במקרים שיובאו כאן. נוסף לכך, עולה השאלה מה מניע לנקד - האם הוא אלמנט סגנוני ואסתטי כפי שניתן להניח כשמדובר בדוברים ילידים, או המטרה היא להבדיל מילה אחת מאחרת כפי שנעשה בערבית. דוגמות: כל, קשה, תלויות (תמיר ושות', 2016: 73). בערבית יש ניקוד דיאקריטי שמבדיל בין אותיות שונות כמו למשל: ج ح خ (ג, ח, ע) או ع غ (ע, ע'). ייתכן שדוברי הערבית מניחים שגם בעברית הניקוד הכרחי ויש בכוחו להבדיל בין אותיות ולפיכך בין מילים שונות לגמרי, ולכן מנקדים במקום שדוברים ילידים לא היו מנקדים.

• **טעויות בתחביר**

לדוגמה, התאמת השם לפי מינו בערבית, כמו התייחסות למילים כפר (قرية - karya) ועיתון (جريدة - jarida) בנקבה (אבורבך, 2016: 66), ואילו דעה (راي - rai) בזכר (תמיר ושות', 2016: 73). דוגמה נוספת היא מילת יחס לפי התחביר הערבי:

"המכללה קרובה מהמקום שאני גרה בו" (=המכללה קרובה אל המקום) (אבורבך, 2016: 66), זאת בהשפעת מילת היחס למילה "قريب - qarib" בערבית. במקרים כאלה ההתערבות צפויה משום שמדובר באותו שורש בשתי השפות: قَرَب / קרב / qrb.

לצד אלה, עולות טעויות גם במילות קישור ושעבוד שמקורן בהבדלים בין עברית לערבית, בין היתר - חילופי 'כי' ו'כדי' שבערבית מדוברת מצוינות שתייהן במילה אחת - عشان - 'ashan': "הוא פוחד שהילדים שלו ירגישו שהם לא יכולים לקנות משהו בשביל שאביהם אין לו כסף"; "ההורים שלכם צריכים לראות את הפליפון שלכם מקיוון שלא ילמדו משהו לא נכון" (רכניץ, 2024: 33).

• **טעויות צורניות־תחביריות בתחום הפועל**

אף שיש דמיון מורפולוגי מסוים בין מערכות הפועל בעברית ובערבית, ייתכן שבחירת הצורה הנכונה עשויה להוות אתגר אצל דוברי ערבית. דיהי, אבורביעה ודיתשי־ברק (2024) מצאו כי בכתיבה העברית של דוברי ערבית כרבע מכלל השימושים בפועל וקצת יותר מעשירית מהשימושים בשם הפועל היו שגויים. טעות נפוצה יחסית היא שימוש בצורת עתיד במקום שם הפועל שלא קיים בערבית: "כל מי שילומד באוניברסיטה או באיזו מקום, רוצה שיעבוד בעתיד במה שהוא אוהב וירוויח כסף" (רכניץ, 2024: 29). יש שגיאות בתחום הפועל שבהן המורפולוגיה נכונה אך בחירת הזמן של הפועל שגויה. במחקרם של דיהי, אבורביעה ודיתשי־ברק נמצא שמחצית מכלל השגיאות היו בבחירת הזמן של הפועל, לעומת 22% בבחירת הבניין הנכון (דיהי, אבורביעה ודיתשי־ברק, 2024: 49). למשל: צורת עתיד (יפְעַל) במשפטים המתארים אמת כללית, שעל פי רוב נכתבים בעברית בצורת הווה, למשל: אני אוהבת ללכת לשם כי אני ארגיש שאני קרובה לאלוהים יותר מבית" (רכניץ, 2024: 40); שימוש בצורת עבר הרגלי במקום עבר פשוט: "בעבר, לפני שאני אחליט לאכנס לאוניברסיטה העברית הייתי מאוד מפחדת מהיהודים. בגלל המצב הפוליטי הגזענית בו. והייתי תמיד חושבת מה יקרה אם אני אלפוש (חג'אב) ואכנס למקום שבו הכול יהודי" (רכניץ, 2024: 28).

• **טעויות בסדר המילים במשפט**

טעות נוספת בקרב דוברי ערבית היא במשפטי שייכות בהווה. הדוברים מייבאים את המבנה הערבי ויוצרים בעברית משפט ייחוד שעשוי להיות נכון לעיתים, אך רק במקרים ספציפיים. להלן דוגמה למשפט לא ילידי מבחינת סדר המילים (ובמקרה הזה גם מבחינת ההתאם): "הרבה עבודות קשות בחיים והרבה אנשים יהיה להם עייפות ועצבנות מהעבודה שלהם בגלל שהיא לא קלה" (רכניץ, 2024: 33).

סיכום ומסקנות

Language and Literature, 22, 1–20. <https://doi.org/10.21248/11esll.2023.23.1.399>

Bardovi-Harlig, K., & Sprouse, R.A. (2017). Negative versus positive transfer. *The TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*. <https://doi.org/10.1002/9781118784235.eelt0084>

Gafni, C., Herzig Sheinfux, L., Klunover, H., Prior, A., & Wintner, S. (2023). *Analyzing Learner Language: the case of the Hebrew essay corpus*. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-2433887/v1>

Henkin, R. (2020). Persistence of interference from L1 Arabic in written Hebrew. *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 20, 1–31. <https://doi.org/10.17239/L1ESLL-2020.20.01.15>

Jarvis, S., & Pavlenko, A. (2008). *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. Routledge.

Krashen, S.D. (1981). *Second Language Acquisition and Second Language Learning*. California.

Manor, R., & Watad, A. (2024). The Complexity of Teaching Hebrew in Israel's Arab School System. *Language Teaching*, 1–13. <https://doi.org/10.1017/S0261444824000193>

Odlin, T. (2005). Crosslinguistic influence and conceptual transfer: What are the concepts? *Annual Review of Applied Linguistics*, 25, 3–25. <https://doi.org/10.1017/S0267190505000012>

Zobl, H. (1980). Developmental and transfer errors: their common bases and (possibly) differential effects on subsequent learning. *TESOL Quarterly*, 14(4), 469–479.

טעויות התערבות ברכישת עברית שמקורן בערבית באות לידי ביטוי במגוון תחומים: אוצר מילים, הגה ואורתוגרפיה, מורפולוגיה ותחביר. מודעות לתופעה זו עשויה לסייע ללומדים ולמלמדים להתמודד עם הטעויות האלה בצורה יעילה יותר.

מורים לעברית השולטים גם בערבית מחזיקים ביתרון בהנחיית לומדים דוברי ערבית. מעבר לאפשרות לזהות ולנתח טעויות בקלות רבה יותר, הם יכולים לנצל שיטות של הוראה מעמתת, כדי לאתר מבנים כאלה ולהפנות את תשומת ליבם של הלומדים למקור הטעויות. שיטות הוראה הכוללות התייחסות לטעויות התערבות יכולות אף להפחיתן בזמן קצר יחסית.

המקורות

אבו בכר, ר' (2016). השפעת לשון האם הערבית על דיבור ועל כתיבתם של סטודנטים ערבים במכללה דוברת ערבית. בתוך ש' קלימן (עורכת). **עברית בקוונה תחילה: קובץ מאמרים מתוך הכינוס הבין לאומי המקוון להוראת העברית כשפה נוספת לאוכלוסיות מגוונות בישראל ובעולם** (עמ' 63–69). מכון מופ"ת.

אבו־רביעה, א' (2023). קוגניטיב וקוגניטיב כוזבים ככלי להרחבת אוצר המילים ברכישת עברית כשפה שנייה לדוברי ערבית. **לקסיקיי**, 19, 28–32. <https://doi.org/10.54301/APQU6073>

דיהי, ח', אבו־רביעה, א' ודית־ברק, ט' (2024). סוגי השגיאות במערכת הפועל ושכיחותם בכתיבה הטיעונית בעברית כשפה שנייה לדוברי ערבית. **אוריינות ושפה**, 11, 40–65.

רכניץ, ת' (2024). **מקומה של הוראה מפורשת בהתמודדות עם התערבות בתחביר בקרב סטודנטים לעברית ששפת אימם ערבית** [עבודת גמר לקבלת תואר "מוסמך למדעי הרוח", אוניברסיטת בגרין].

שתיל, נ' (2008). הערבים בישראל: השפעת לשונית ודרכי רכישת העברית – מיון הבעיות הלשוניות של לומדי עברית מן המגזר הערבי. **הד האולפן החדש**, 93, 70–88.

תמיר, ר', ע' השכל-שחם, ע' וקלאוס, א' (2016). כתיבתו של 'גיל העתידי': מאפייני הכתיבה בעברית של סטודנטים ערבים המתמחים בהוראת העברית כשפה נוספת. בתוך ש' קלימן (עורכת). **עברית בקוונה תחילה: קובץ מאמרים מתוך הכינוס הבין לאומי המקוון להוראת העברית כשפה נוספת לאוכלוסיות מגוונות בישראל ובעולם** (עמ' 70–79). מכון מופ"ת.

Abu-Rabiah, E. (2023). Evaluating L2 vocabulary development features using lexical density and lexical diversity measures. *LLT Journal: A Journal on Language and Language Learning*, 26(1), 168–182. <https://doi.org/10.24071/llt.v26i1.5841>

Abu-Rabiah, E., Gafter, R.J., & Henkin, R. (2023). Where syntactic interference persists: the case of Hebrew written by native Arabic speakers. *L1-Educational Studies in*